документы, понятно бывшие у меня, а не политические уники, мною цитировались с точным указанием их принадлежности и местонахождения (по архиву). Нахождение документов у меня объясняется след. обр.: для ускорения архивной работы, некоторые из архивных документов брались для переписки на дом, переписывались и возвращались, но часть документов случайно, без всякого умысла осталась в груде переписанного материала. Письмо С.Б. Веселовскому по поводу одного из этих документов (Сольвычегодская заседка) было вызвано тем, что я не подозревал тогда, что кроме копии с документа у меня находится и самый документ. Переписка с проф. Саввой, носившая так же частный характер, попала в печать с еще большим искажением, она приведена из вторых или из третьих рук. Сам Савва по этому вопросу никаких показаний газетам не давал. Эта переписка устанавливает: 1) я не скрывал, что Сольвычегодская заседка известна мне, 2) что на запрос Саввы о ее архивной принадлежности и местонахождении я дал точный и определенный ответ. Другие детали этой переписки к делу не относились; в них трактовались (арк. 89) научные вопросы…

Сверх того, следствием установлено, что еще раньше (до этой переписки) я докладывал «засетку» по копи, снятой с нее еще в Москве, с точным указанием ее местонахождения, в заседании Общества Нестора–летописца (доклад этот предназначался в печать и тогда уже был сдан в портфель общества). Последовавший затем запрос архива заставил меня пересмотреть весь свой громадный копийный материал – вместо одного документа, о котором я был запрошен, мною обнаружено несколько. Все они возвращены архиву по моей собственной инициативе.

Далее, в помещенной Киевской Мыслью моей биографии действительности соответствует только имя, отчество, фамилия, место деятельности и звание моего отца. В частности моя диссертация, как и вся моя деятельность не носили политического характера, тем более она не может быть оформлена к условиям текущего момента, в том смысле, в каком это изображено, так как в ней доказывалось, что царь Михаил «был ограничен в своих царских правах нормами установившегося к тому времени обычного права».

Рассмотрев и обследовав мои действия, судебный следователь переквалифицировал их как простое нарушение архивных правил о занятиях, причем установил, что единственный мотив, которым я руководился, беря документы для переписки на дом, заключался в желании исследовать в остающийся у меня небольшой срок возможно большее количество материалов.

На второй части постановления я не останавливаюсь (арк. 89 зв.) но даже суд приговором вступивши в законную силу при нынешних обстоятельствах через несколько месяцев, оправдает тех, кто причинил мне великое горе, потому ли, что они «добросовестно» заблуждались, потому ли, что они поверили другому, потому ли что их писания и слова … авторитет того или иного «видного» лица, или частного общения, то все же ничто в вопросе о моей реабилитации не изменится, ибо в так называемом «деле Сташевского» речь до постановления следователя шла о вине его, а не других.

Теперь все сделалось ясным. Следствием установлено не совершил проф. Сташевский 7 лет тому назад что он не совершал; что в его деяниях не было ни наличия преступления, ни тех мотивов, которыми это преступление объясняли.

Моя роль закончена. И дело суда судить не Сташевского, а этих других.

Примите уверение в моей преданности и уважении» (арк. 90). (ДАК. – Ф.871. – Оп.2. – Спр.354. – Арк.87–90).

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва. – Ф.16.

2. Там само. – Ф.153.

3. Там само. – Ф.Р–871.

4. Alma mater. Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920. Матеріали, документи, спогади / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – Кн.1. – К.: Прайм, 2000.

5. Карпусь Д.О. Діяльність Київської історико–економічної школи М.В. Довнар–Запольського (1901–1919 рр.) Д.О. Карпусь / Автореф. дис. канд. іст. н. – К., 2008.

6. Карпусь Д. «Справа Сташевського» та її місце в історії київської історико–економічної школи М.В. Довнар–Запольського / Д.Карпусь // Семыя міжнародныя Доунараускія читанні. – Гомель, 2010. – С.59–64.

7. Полонська–Василенко Н. Революція 1917: спогади / Н.Полонська–Василенко // Український історик. – 1989. – Вип.1–4. – С.123.

8. Спекторский Е.В. Столетие Киевского университета св. Владимира / Е.В. Спекторский. – Белград, 1935. – Репринт. вид. – К.: Издательско–полиграфический центр «Киевский университет», 2007.

9. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: У 2 тт. / Уклад.: Б.П. Зайцев, В.Ю. Іваненко, В.І. Фадєєв, С.М. Пуделко, Б.К. Мигаль, С.І. Посохов. – Х.: «Видавництво Сага», 2010. – Т.2.

10. Чуткий А.І. М.В. Довнар–Запольський і справа вищої економічної освіти в Україні / А.І. Чуткий // Історичний журнал. – 2007. – №4. – С.84–92.

11. Чуткий А.І. Київські вищі комерційні курси: від заснування до трансформації на Київський комерційний інститут / А.І. Чуткий // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2011. – №3. – С.128–135.

12. Чуткий А.І. Питання зміни професорської культури в Києві на початку XX ст.: «справа Є.Д. Сташевського» та припинення М.В. Довнар–Запольським роботи в Київському комерційному інституті / А.І. Чуткий // Гілея. – 2011. – №49 (№7). – С.77–83.

13. Чуткий А.І. Самоорганізація студентства Київського комерційного інституту як одна із складових історії зародження профспілкового руху в Україні / А.І. Чуткий // Гілея. – 2011. – Вип.51 (№9). – С.40–46.

14. Чуткий А.І. Український студентський гурток у Київському комерційному інституті (1908–1914 рр.) / А.І. Чуткий // Пам'ятки: археографічний щорічник. – К., 2008. – Т.8. – С.122–128.

* * *

УДК 94 (477) «1991/2012»

Наталія Драпушко, викладач кафедри історії та філософії історії, Інститут філософської освіти і науки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

Приватизація в Автономній Республіці Крим та її вплив на економічне життя регіон в 1990-ті роки: історичний аспект

Висвітлено процес роздержавлення та декооперування основних галузей економіки АРК у перше десятиліття відновленої незалежності України. Визначено вплив політики приватизації на економіку півострова у цілому та на окремі її галузі. Визначені основні особливості приватизаційного процесу в регіоні.

Ключові слова: приватизація, роздержавлення, економіка, Автономна Республіка Крим.

Наталья Драпушко. Приватизация в автономной Республике Крым и её влияние на экономическую жизнь региона в 1990-е годы: исторический аспект

Освещен процесс разгосударствления и декооперирования основных отраслей экономики АРК в первое десятилетие восстановленной независимости Украины. Определено влияние политики приватизации на экономику полуострова в целом и на отдельные её отрасли. Выявлены основные особенности приватизационного процесса в регионе.

Ключевые слова: *приватизация, разгосударствление, экономика, Автономная Республика Крым.*

Natali Drapushko. Privatization in Autonomous Republic of Crimea and its influence on economic life of region in 1990th: historical aspect

The process of privatization of basic industries of economy of ARK in the first ten years from the day of renewal of independence of Ukraine is described in this article. Influence of policy of privatization on the economy of peninsula on the whole and on its separate industries am certain. The basic features of privatization process in a region are exposed also.

Keywords: *privatization, public policy, economy, Autonomous Republic of Crimea.*

Перманентно зростаючі проблеми та ризики українського суспільства в умовах його інформаційної соціально-економічної трансформації та інтеграції в сучасну глобалізовану цивілізацію об'єктивно вимагають від українських суспільствознавців та істориків всебічного і неупередженого переосмислення, перш за все, здобутків і прорахунків у розбудові новітньої, життєздатної та конкурентоспроможної економіки України доби відновленої незалежності.

Одним з основних елементів реформування та модернізації української економіки 1991 – 2000 рр. вважалася і дійсно була приватизація основних галузей виробництва та обміну речових товарів. Стратегія і тактика української приватизації, характер її здійснення наклали свій специфічний відбиток на соціально-економічне і суспільно-політичне життя пострадянської України.

Таким чином вивчення приватизаційних процесів в Україні в цілому та у кожному її регіоні окремо продовжує зберігати свою актуальність, незважаючи на завершення в основному роздержавлення національного господарства.

Важливість дослідження економічних, соціальних та політичних аспектів приватизації державного та колгоспно-кооперативного секторів народного господарства України достатньо чітко

усвідомлюється більшістю сучасних українських істориків. Це засвідчується присутністю практично у всіх підручниках, навчальних посібниках і комплексних монографіях з української історії відповідних розділів, підрозділів або параграфів. Однак фактичний зміст останніх однозначно сигналізує про явно недостатню вивченість фахівцями-істориками приватизаційної тематики.

Підтвердження цього знаходимо і в одній з останніх комплексних колективних монографій, присвячених наскрізній історії економіки України. У фаховому сенсі компетентно написана двотомна «Економічна історія України: Історико-економічне дослідження», серед іншого, містить розділ «Економіка перехідної доби (1991–2010)», цілий параграф якого присвячений здійсненню приватизації в Україні [19, с. 531 – 538]. Параграф складений як узагальнений, певною мірою схематизований, опис загального ходи роздержавлення і розкооперування державних і колгоспно-кооперативних підприємств у 1990-ті роки по країні у цілому. Про приватизацію на території АРК, як й інших специфічних регіонів країни, ні однієї згадки не знаходимо.

Проблеми авторів навчальних посібників та узагальнюючих наукових монографій із загальної історії та економічної історії України цілком зрозумілі, тому що до теперішнього часу в українській історичній науці відсутні спеціальні дисертаційні та монографічні дослідження як приватизації економіки України у цілому, так і окремих її галузей та регіональних комплексів.

Певною мірою, більшу увагу приватизаційним процесам у Кримській автономії приділяють сучасні українські вчені-економісти [16, 18, 23, 24, 28]. Однак більшість з них обмежується дотепер збиранням та систематизацією статистичного матеріалу, уникаючи його глибокого історико-економічного аналізу.

Метою пропонованої статті є показати процес приватизації народного господарства Автономної Республіки Крим в цілому та в окремих, основних, галузях виробництва та обміну переважно речових товарів, з'ясувати основні наслідки приватизації для економіки півострова у 1990-ті рр.

За визначенням фахівців НАН України, на 1991 р. АР Крим позиціонувалася як один із слаборозвинутих у промислово-індустріальному сенсі регіонів України. [23, с. 28].

Так, якщо протягом 1990 р. валова додана вартість в УРСР формувалась на 36,1% промисловістю, на 25,5% сільським господарством, на 8,5% у будівництві, 1,6% – іншими галузями виробництва речових товарів та на 29,3% – галузями платних послуг (в яких відповідно були працювали 31,6%, 17,3%, 9,8%, 1,4% та 39,9% зайнятого населення), то на Кримському півострові новостворена валова додана вартість того року розподілилася таким чином: промисловість – 29,4%, сільське господарство – 25,5%, будівництво – 10,3%, інші галузі виробництва речових товарів – 1,5%, сфера надання послуг – 29,4% [23, с. 29].

У Криму діяли чотири промислові вузли регіонального значення: Сімферопольський, Севастопольський, Керченський та Саксько-Євпаторійський.

Сімферопольський промвузол складався з підприємств машинобудування і металообробки, легкої промисловості (невеликі швейні, трикотажні, взуттєві, шкіряно-галантерейні підприємства), харчової промисловості (консервні заводи, тютюново-ферментаційний комбінат, кондитерські і макаронні фабрики), хімічної промисловості (заводи побутової хімії і пластмас). Кістяк Керченського промвузлу становили залізорудний комбінат, завод «Затока», виробниче об'єднання «Керчрибпром», підприємства будматеріалів. Основу Саксько-Євпаторійського промвузла становили харчові підприємства та Сакський хімзавод, значну вагу мали курортно-санаторні установи. У Севастопольському промвузлі провідними були підприємства рибної і рибоконсервної промисловості. Значний внесок робили Севастопольський морський і приладобудівний заводи. [див.: 23, с. 259]

Визначне значення для економіки Криму мав Кримський рекреаційний район, який поділявся на три зони: Південнобережний (Ялта – Сімеїз), Західнобережний (Саки – Євпаторія), Південно-східнобережний (Судак – Феодосія). Саме тут розташована більша частина із 517 км пляжів, 26-ти родовищ лікувальних грязей, 200 свердлових 100 джерел мінеральних вод [23, с. 245; 17, с. 669].

Саме навколо цих вузлів і зон, а також навколо виноробно-садівничих виробничих об'єднань загальносоюзного і загальноукраїнського значення зосередилося приватизаційне протистояння 1990-х рр. у Кримській автономії.

25 вересня 1992 р. ВР Криму прийняла постанову «Про розмежування державного майна санітарно-курортних установ, розташованих на території Криму» [12, арк. 39]. Виконання цієї постанови протягом 1993 р. викликало низку гострих конфліктів як з міноборони України, так і з урядовими установали та державними підприємствами Росії, Білорусі та Узбекістану. Так, в супереч тодішньому українському законодавству ВР Криму намагалася привласнити 11 з 14 оздоровчих закладів, які дісталися міноборони України у спадщину від МО СРСР. При чому владні органи Криму не мали коштів, необхідних для належного утримання цих закладів [12, арк. 9, 10, 39, 140].

26 березня 1993 р. ВР Криму схвалила передати управління держмайном на території автономії Раді Міністрів Криму [11, арк. 44]. Таким чином РМ автономії, яка тоді наполегливо зазіхала на відокремлення від України з наступним наміром приєднатися до Російської Федерації, була безпосередньо втягнута у боротьбу за прямий контроль над виробничими потужностями, розташованими в межах Республіки Крим.

У свою чергу вищі виконавчи органа влади України на чолі з Президентом Л. Кравчуком максимально можливо уповільнювали передачу відповідної частини держмайна на території автономії у безпосередне підпорядкування Ради Міністрів Криму, позбавляючи таким чином останню незалежних джерел фінансування.

15 лютого 1994 р. ВР Криму звернулася до Л. Кравчука з відповідним листом-скаргою, а 27 березня 1994 р. провела за ініціативи і наполягання президента Криму Мєшкова опитування кримського населення, фактично спрямоване на надання президентові Криму диктаторських владних повноважень у внутрішній і зовнішній політиці автономії. З липня 1994 р. протистояння вищих органів влади Криму та України переросло у фактичне протиборство президента Мєшкова і проти власне ВР Криму і проти нового президента України Л. Кучми, активно підтримуваного більшістю ВР України. У вересні 1994 р. диктатура Мєшкова впала. До кінця 1994 р. україно-кримські відносини остаточно вхохять у конституційне річище [12, арк. 2, 10, 15, 17, 24 – 27].

Це дозволило певною мірою зрушити з місця приватизацію в авономії. На кінець 1994 р. було приватизовано 25 підприємств, в т.ч. 15 у Севастополі. Їх фактична вартість становила 21793,3 млн. крб. На майнові сертифікати прийшлося 97,6% доходу, на гроші – 2,4%. [1, арк. 253 – 258]. Прийнято також було рішення про заборону приватизувати кримські порти та державні заповідники.

Напружне листоування уряду АР Крим з Кабміном України, міністерствами і відомствами України, ВР Криму протягом 1995 р. засвідчує активну підготовку до широкомасштабної приватизації на півострові, одну з головних перепон якій тоді була організована злочинність [2, 3].

У 1992 р. основною формою переходу від державної власності на основні засоби виробництва до недержавної було взяття трудовими колективами своїх підприємств та закладів у дострокову модерну та оренду с правом наступного викупу. У 1993 р. було започатковано нову форму часткового роздержавлення – акціонерну форму власності. Першим акціонерним товариством виробничого профілю у Криму став «Інкерманбуд», частка якого у промисловому виробництві автономії складала біля 0,1%. [21, с. 29].

Протягом 1993 р. у Кримській автономії та м. Севастополі було приватизовано 33 підприємства (14 у роздрібній торгівлі та громадському харчуванні, 7 промислових, 8 у капітальному будівництві, 3 у побутовому обслуговуванні населення, 1 у галузі інформаційно-обчислювального обслуговування). Наступного року було приватизовано 49 підприємств (26 – торгівельних і громадського харчування, 6 будівельних, 5 матеріально-технічного постачання, 4 промислових, 2 транспортних, 1 медичне). 1995 року приватизовані 189 підприємств і закладів (109 торгівельних і громадського харчування, 29 побутового обслуговування, 24 промислових, 12 будівельних, 5 матеріально-технічного постачання, 4 сільськогосподарських, 3 інформаційно-обчислювальних, та 2 інших). При цьому в 1993 р. з приватизовуваних підприємств і закладів 19 перебували у загальнодержавній власності і 14 – у комунальній, 1994 р. – відповідно – 29 і 20, у 1995 р. – 30 і 159 [20, с. 44, 45].

На цьому фоні загальна динаміка процесу «роздержавлення» економіки півострова протягом 1992 – 1995 рр. за показником валового суспільного продукту виглядала наступним чином: 1992 р. з 297,8 млрд. крб. валового суспільного продукту (далі – ВСП) автономії 210,2 млрд. крб. (70,6%) дали підприємства державної форми власності і лише 87,6 млрд. крб., або 29,4%, – підприємства інших форм власності. 1993 р. із загальної суми ВСП у 10345,1 млрд. крб. на перший різновид підприємств припало 73,42%, а на другий різновид – 26,58%. 1994 року з 67645,4 млрд. крб. ВСП регіону недержавні підприємства дали вже 39,5% від загальної суми, а 1995 року – 42,44% [підрах. автором за: 22, с. 3]. Ще більш виразним процес роздержавлення був за показником основних виробничих фондів. 1992 року на недержавні форми власності припадало понад 41% їх вартості, 1993 р. – 46,3%, 1994 р. – 57,93%. Однак у 1995 р. частка недержавних виробничих фондів впала до 42,0% через особливі умови індексації цих фондів державою [підрах. автором за: 22, с. 3].

У 1993 р. з 33 приватизованих підприємств 14 були викуплені товариствами покупців, 12 – викуплені на підставі попередньої оренди, 3 – за альтернативним планом приватизації, 2 – через продаж акцій відкритих акціонерних товариств, по 1 – через аукціон і конкурс з відстрочкою платежу. 1994 року з 49 приватизованих підприємств 33 викуплені колективами орендарів, 10 – через продаж акцій відкритих акціонерних товариств, 3 через викуп товариством покупців 2 через комерційний конкурс, 1 – через аукціон. 1995 р. з 189 приватизованих підприємств 82 були викуплені колективами орендарів. 53 – товариствами покупців, 30 – через продаж акцій, 17 – через викуп за альтернативним планом приватизації, 7 продані з аукціонів [20, с. 46]. Таким чином до 1996 р. домінуючими формами приватизації залишалися викуп орендуючими трудовими колективами, викуп товариствами покупців, продаж пакетів акції.

Протягом 1992 – 1996 рр. кількість формально діючих промислових підприємств коливалася таким чином: 1992 р. – 354, 1993 р. – 310, 1994 р. – 311, 1995 р. – 322, 1996 р. – 337. З них у державній власності залишалися відповідно 213 підприємств (60,2%), 203 (65,5%), 165 (53,1%), 188 (58,4%) та 150 (44,5%) [22, с. 4].

У галузі сільського господарства державний сектор виробництва і за радянських часів не був домінуючим, хоча і тоді Кримська область відрізнялась від інших регіонів радянської України дещо більшим відсотком його у сільськогосподарському виробництві.

Протягом 1992 – 1996 рр. у сільському господарстві АР Крим суттєво зменшувалася роль господарств державної форми власності при одночасному відносному збільшенні питомої ваги господарств колективної (кооперативної, орендної та акціонерної) форми власності, а також приватної (особистих підсобних і фермерських) господарств. При загальному скороченні обсягів сільськогосподарського виробництва за п'ять років на 42% частка господарств державної власності у цьому виробництві становила у 1992 р. – 45,7%, у 1993 р. – 42,6%, 1994 р. – 37,9%, 1995 р. – 37,3%, 1996 р. – 18,4%. Тим же часом частка підприємств «колективних» форм власності становила 1992 р. – 29,54%, 1993 р. – 27,21%, 1994 р. – 24,59%, 1995 р. – 23,18% і в 1996 р. – 37,98%. Підприємства приватної форми власності виробили продукції відповідно 24,8%, 30,1%, 37,5%, 39,5% та 43,6%, в т.ч. особисті підсобні господарства – 24,7%, 30,0%, 37,3%, 39,2%, 43,4% [підрах. автором за: 22, с. 33].

Великий внесок особистих підсобних господарств у загальне сільськогосподарське виробництво був характерним і для часів існування СРСР. Тому з точки зору успіхів приватизації у галузі сільського господарства автономії суттєвим показником є збільшення кількості зареєстрованих фермерських господарств. 1992 р. їх було 710, 1993 р. – 1094, 1994 р. – 1090, 1995 р. – 1218 і 1996 р. – 1321.

У 1992 р. найбільше фермерських господарств було зафіксовано у Сімферопольському (200), Сакському (134), Бахчисарайському (93), Ленінському (87) та Джанкойському (83) районах автономії. Надалі стабільно переував у фермерській справі Сімферопольський район (1993 р. – 355 господарств, 1994 р. – 398, 1995 р. – 391, 1996 р. – 388). На другому місці стало перебував Сакський район (відповідно: 326, 176, 236 і 296 господарств) [22, с. 41].

Однак слід зазначити, що значна частина легалізованих фермерів так і не розпочала систематичної роботи у свої господарства, причиною чого були переважно утиски з боку чиновництва, сільрадівських службовців, односельців та нестача обігового капіталу та відсутність сучасних знарядь праці, придатних до використання на відносно невеликих ділянках землі (наприклад, у Сімферопольському районі на фермерське господарство припадало у 1992 р. в середньому 10,5 га, у 1993 р. – 8,3 га, 1996 р. – 9,98 га; правда у Первомайському районі 1996 р. на фермерське господарство припадало 30,44 га, у Красноперекопському – 30,9 га, у Ленінському – навіть 34 га).

Таке становище не могло не позначитися на частці фермерський господарств у загальному обсязі сільськогосподарської продукції Криму (1992 р. – 0,1%, 1993 р. – 0,1%, 1994 р. – 0,2%, 1995 р. – 0,3%, 1996 р. – 0,2%) [22, с. 33].

Найбільш успішно роздержавлення на основі малої приватизації у формі оренди трудовими колективами закладів державної (переважно комунальної) власності здійснювалося у сфері торгівлі і, певною мірою, у сфері надання платних послуг населенню.

Частка недержавної торгівлі у загальному обсязі роздрібного товарообігу становила у 1992 р. – 62,34%, 1993 р. – 62,41%, 1994 р. – 67,21%, 1995 р. – 72,48% та 1996 р. – 71,79%. У сфері надання платних послуг позиції представників недержавного сектору економіки були менш вражаючими, ніж у роздрібній торгівлі, але також переважаючими перед держсектором. У 1992 р. недержавний сектор забезпечив надання 51,35% об'єму легальних послуг, 1993 р. – 44,6%, 1994 р. – 42,7%, 1995 р. – 39,95%, 1996 р. – 41,14% [підрах. автором за: 22, с. 5].

Заради об'єктивності необхідно наголосити, що у більшості наведених вище прикладів під недержавною формою власності розумілася сукупність підприємств колективної власності (колективної та акціонерної власності трудових колективів), змішаної власності (спільної власності держави і трудових колективів), власності інших країн та індивідуально-приватної власності (за виключенням кооперативів і малих підприємств).

Протягом 1993 – 1996 рр. кількість акціонерних товариств у промисловості автономії зросла з 1 до 111 (32,9% від загальної кількості підприємств і 60% – у недержавному секторі). 1996 р. вони воробили 27,7% загального обсягу промислової продукції проти 2,9% у 1994 р. та 8,9% у 1995 р. [21, с. 29].

Про участь держави у приватизованих акціонерних промислових товариствах свідчить такий факт. 1996 р. загальна вартість державної частки у статутних фондах цих товариствах становила 147 млн. грн., тобто 84%. Особливо великою була вона в акціонованих підприємствах хімічної і нафтохімічної промисловості – 99,9%, акціонованих підприємствах легкої промисловості (86,3%), промисловості будматеріалів (64,1%) та харчовій промисловості (63,4%) [підрах. автором за: 21, с. 15].

1992 року кримські підприємства традиційної державної форми власності виробили 70% всієї промислової продукції, підприємства в оренді трудових колективів – 26%, кооперативи – 4%. 1996 р. – частка державних підприємств склала 63%, орендних – 5%, акціонерних – 28%, спілки споживчих товариств – 3%, спільних, колективних та кооперативних – 1% [21, с. 30].

Всього у 1995 р. в промисловості півострова нараховувалося 3311 підприємств, включно кооперативи малі та спільні підприємства, з них до колективної форми належали 1740 (52,6%), які виробили 30,4% всієї промислової продукції, до державної – 1369 (412,3%), які виробили 68,8% продукції, до приватної – 200 (6,0%) з 0,7% продукції. 2 підприємства належали до власності інших держав (0,1%) [20, с. 39].

За ініціативи Фонду держмайна України і на підставі указу Президента Л. Кучми від 18 серпня 1995 р. було створено Фонд майна АР Крим через об'єднання Фонду держмайна Криму і Регіонального відділення Фонду держмайна України в АР Крим. Фонд складався з 33 відділів та 22 місцевих представництва з відповідно 161 і 136 службовцями, які через діючий в автономії мораторій приватизацію не проводили, але вивчали нормативну базу і проводили відповідні консультативні семінари з керівниками підприємств.

Таким чином масова приватизація великих і середніх підприємств та радгоспів Криму розпочалася тільки з 1996 р. Завдяки зняттю кількарічного мораторію на повноцінну приватизацію дійсно відбувається рішучий перелом у приватизації не аграрних галузей економіки автономії [див.: 4, 5, 6].

Того року планувалося рішуче змінити ситуацію шляхом продажу більшої частини акцій державної власності. Так, у цілому по промисловості передбачалося продати державних акцій на 122,6 млн. грн., залишивши в руках держави цінні папери тільки на 24,2 млн. грн. (переважно у хімічних і нафтохімічних підприємствах, 10,7 млн. грн.) [22, с. 15].

Не менш масштабна приватизація планувалася у торгівлі та громадському харчуванні, де при 11582,6 тис. грн. статутних фондів державі належали у 1996 р. акції на 11429,4 тис. грн., з яких в руках чиновництва повинні були залишитися тільки акції на суму 1055 тис. грн. Планувалося практично повністю розпродати державну частку в акціонованих підприємствах матеріально-технічного постачання і збуту [22, с. 14].

Всього очікувалося отримати від реалізації приватизовуваних об'єктів а) через продаж на пільгових умовах 33,8 млн. грн. (в т.ч. при продажі за приватизаційні папери – 22,6 млн. грн. і за реальні гроші – 11,2 млн. грн.), б) через продаж на конкурсних засадах – 5,5 млн. грн. (в т.ч. при продажі за приватизаційні папери – 702,3 тис. грн., при продажі за реальні гроші – 4,8 млн. грн.). При цьому промислові підприємства підлягали продажу майже виключно на пільгових умовах (16,6 млн. грн.) за приватизаційні папери (14,5 млн. грн.) і не через конкурси. Підприємства торгівлі і громадського харчування також передбачалося продавати на 80% не через конкурси, а на пільгових умовах (12,4 млн. грн. проти 3.4 млн.), але при цьому переважно за реальні гроші (9,3 млн. грн. проти 6,4 млн. грн.) [підрах. автором за: 22, с. 16 – 17].

На відміну від попередніх років, в галузі промисловості передбачалося приватизувати в першу чергу підприємства чорної металургії (виключно на пільгових умовах і на 90% на пільгових умовах, а не за реальні гроші). Призначені для приватизації підприємства машинобудуванні і металообробки передбачалося реалізовувати майже виключно на пільгових умовах і переважно за приватизаційні папери, отримані працівниками цих підприємств [22, с. 18 – 19].

Продаж пакетів акцій призначених до приватизації підприємств і закладів здійснювався на спеціальних аукціонах через регіональні філії державної акціонерної компанії «Національна мережа аукціонних центрів» за участі представників місцевих адміністрацій. До складу комісій приватизації, комісій з інвентаризації та оцінки вартості майна обовязково включалися представники трудового колективу підприємства, яке підлягало приватизації (здебільшого голови профкому). Безпосередньо перд приватизацією провоилися збори трудового колективу [8, арк. 71].

Всього протягом 1995 – 2000 рр. планувалося продати на території автономії через аукціони за приватизаційні майнові сертифікати і за компенсаційні сертифікати 249 відкритих акціонерних товариств (95 промислових, 45 сільськогосподарських, 38 транспортних, 34 будівельних, 24 оптових і роздрібних торгівельних, 13 в інших галузях народного господарства). Фактично приватизовано з них було 240 підприємств і закладів (відповідно: 94, 42, 37, 31, 24, 12) із загальним статутним фондом 427515 тис. грн. В результаті аукціонів було продано акцій на 73662 тис. грн. (тобто 17,23% вартості статутних фондів). Фізичні особи придбали акцій на 21870 тис. грн., юридичні особи – на 51792 тис. грн. У процесі продажу юридичні особи внесли в якості платежу 492747 приватизаційних майнових сертифікатів і 348744 – компенсаційних, а фізичні особи – відповідно 48247 і 270293. [27, ч. 2, с. 444].

Під час цих аукціонів основних наголос робився на продаж промислових підприємств. Однак від 94 товариств із сумарний статутним фондом у 303,7 млн. грн. вдалося продати акцій лише на 48,9 млн., тобто 16,11% від статутного фонду. У той же час у будівельних підприємств було придбано 28,15% акцій, у торгівельних – майже 23% [там само, с. 444].

Серед промислових відкритих акціонерних товариств найбільш успішно продавалися акції обох скляних і фаянсових заводів (продано 45,5% акцій їх статутних фондів), 10 з 11 виставлених на продаж підприємств легкої промисловості (39,9% акцій) та усіх приватизовуваних 26 машинобудівних і металообробних підприємств (реалізовано 34,3% акцій). Найменшим попитом користувалися підприємства електроенергетики. Продавалися акції 1 такого підприємства зі статним фондом 43,24 млн. грн., з яких вдалося реалізувати 3,0% [27, ч. 2, с. 482 – 483].

20 травня 1997 р. у Сімферополі, при виході будинку свого помешкання був вбитий найманцем голова Фонду держмайна Криму О. Головізін. Вбивство і наступні зміни у керівництві Держмайна фактично паралізували приватизацийн процеси майже на 3 місяці. У листопаді 1997 р. ВР України призупинила своєю постановою підприсання актів куплі-продажу, включно АР Крим.

Непослідовна загальноекономічна і приватизаційна політика ВРУ, кабінету Міністрів України, Верховної Ради та урядів Кримської автономії, ускладнена політичним протистоянням загальнодержавних і кримських органів влади, призвела до суттєвого занепаду економічного життя на півострові навіть на тлі загальнодержавної економічної кризи першої половини 1990-х років.

Так, у 1997 р. ВВП АР Крим склав 31,8% від рівня 1990 р. [23, с. 127].

При цьому валова додана вартість в межах АР Крим формувалася промисловістю на 22,7% (16,3% зайнятих), сільським господарством – на 16,4% (21,9% зайнятих), будівництвом – на 4,3% (6,5% зайнятих), іншими галузями виробництва речових товарів – на 1,5% (2,6% зайнятих), сферою надання послуг – на 55,1% (52,7% зайнятих). При цьому, 1997 року частка АР Крим у загальноукраїнському потенціалі становила: за валовою доданою вартістю – 3,1%, ВВП – 3,6%, капіталовкладеннями – 2,4%, обсягом промислової продукції – 2,1%, валовою продукцією сільського господарства – 3,4%, виробництві споживчих товарів – 3,2%, споживанням електроенергії – 3,3% [23, с. 29, 195 – 198].

Тобто при загальному скороченні фізичних і вартісних (у порівняльних цінах) обсягів виробництва та обміну товарів за 1991 – 1997 рр. у Кримській автономії частка галузей, які виробляють речові товари, скоротилася з 71,5% до42,2%, а частка галузей надання послуг (включно транспорт і зв'язок) зросла з 28,5% до 57,8% [23, с. 212].

У 1997 р. галузева структура господарського комплексу АРК складалася наступним чином: промисловість – 18,7% , сільське господарство – 16,4%, будівництво – 4,3%, інші галузі виробництва речових товарів – 1,5%, транспорт і зв'язок – 14,4%, сфера обміну – 8,7%, житлокомунгосп – 8,0%, охорона здоров'я та соцзабезпечення – 12,0, інші галузі послуг – 16,0%. [23, с. 215]

У промисловості автономії явно домінувала харчова галузь (52,3% обсягів всієї промислової продукції). Машинобудування і хімічна галузі відігравали суттєво меншу роль (відповідно 15,5% та 9,5%). [23, с. 216]

З другої половини 1999 р. на всій території України припинилася чинність приватизаційних майнових сертифікатів і компенсаційних сертифікатів, що вимусило перейти до приватизації виключно за реальні гроші [див.: 9].

Протягом 1998 – 1999 рр. ВР АР Крим не затвердила ні одного нового переліку підприємств, пропонованих для приватизації. Більш того, депутати систематично вилучали із раніше затверджених списків окремі перспективні для реаізації обєкти [див.: 9].

Протягом 1996 – 2000 рр. питома вага АР Крим в українській економіці змінилися наступним чином. Частка кримської продукції у загальному обсязі доданої вартості не змінилася (відповідно – 3,6% і 3,6%). Кримська частка у продукції промисловості України зменшилася з 2,5% до 1,9%. Частка сільськогосподарської продукції у загальнонаціональному виробництві впала з 3,8% до 3,6% [17, с. 32].

Після падіння промислового виробництва АРК, як тривало до 1997 р. включно, за час фінансово-економічної кризи 1998 – 1999 рр. продукція кримської промисловості зросла до 47% від рівня 1990 р., а протягом 2000 р. до 54% від 1990 р. Частка збиткових промислових підприємств за 1999 – 2000 рр. зменшилася з 52,0% до 46,7%, а частка реалізованої за бартером промислової продукції – з 40,9% до 22.3% [17, с. 59]. У сільському господарстві автономії протягом 1995 – 2000 рр. виявилася подібна загальна тенденція: певне зростання обсягів продукції (у 1995 р. – 53% від рівня 1990 р., 1999 р. – 38%, 2000 р. – 42%), поліпшення рентабельності виробництва (у 1998 р. мінус 20%, у 2000 р. – мінус 2,5%) та зменшення частки збиткових підприємств (1999 р. – 76,9%, 2000 р. – 46,1%).

За цих обставин певною мірою змінилася загальна структура економіки АР Крим. На 2000 р. галузева структура валової доданої вартості в регіоні: промисловість – 19,9%, сільське господарство – 18,8%, будівництво – 6,6%, інші галузі виробництва речових товарів – 45%, транспорт і зв'язок – 13,1%, сфера обміну – 11,7%, житлокомунгосп – 6,2%, наука, освіта, охорона здоров'я і культура – 14,7%, інші галузі послуг – 4,5%. Тобто протягом 1996 – 2000 рр. в економіці автономної республіки зросла частка промисловості (+1,2%), сільського господарства (+2,4%), будівництва (+2,3%), інших галузей виробництва речових товарів (+3%) та сфери обміну (+2,9%). У той же час суттєво скоротила частка галузей виробництва неречових товарів, особливо – науки, освіти, культури та охорони здоров'я (на 7,6%) [17, с. 672].

Протягом 1990 р. – 2000 рр. на півострові продовжувалося невпинне скорочення виплавки сталі (з 15,4 млн. тонн до 1,1 млн. тонн), мінеральних добрив (з 138 тис. тонн до 8,4 тис. тонн), взуття (з 3694 тис. пар до 131 тис.), верхнього трикотажу і білизни (з 7859 тис. шт. до 78 тис. шт.), цементу (з 578 тис. тонн до 184 тис. тонн), консервів (з 834 млн. банок до 140 млн.), молока і молокопродуктів (з 446 тис. тонн до 36 тис.) тощо. Збільшився лише видобуток газу. З'явилося незначне виробництво металорізальних верстатів та розпочали збирання автомобілів (понад 10400 одиниць у 2000 р.) [17, с. 674, 679].

Однак промисловість АРК займала наприкінці досліджуваного періоду лише 15 місце серед регіонів України. [17, с. 671].

2000 року була затверджена нова державна програма приватизації на 2000 – 2002 рр. На її підставі Фонд держмайна АР Крим підготував переліки об'єктів приватизації в автономі. 15 березня 2000 р. ВП АР Крим затвердила перелік 53 об'єктів, призначених до приватизації на виконання цієї програми.

Почався новий етап приватизації окремо визначених підприємств і закладів і виключно за реальні грошові кошти через аукціон [див.: 10].

На той час структура власності на промислові підприємства АР Крим виглядала наступним чином: власність у підпорядкуванні органів влади АРК – 4,5%, власність у підпорядкуванні загальноукраїнських органів влади – 15,0%, приватна власність – 1,3%, власність закордонних суб'єктів господарювання – 0,6%, власність трудових колективів, кооперативів та акціонерних товариств – 78,6% [14, с. 94].

Отже, вищевикладене дозволяє констатувати, що протягом 1992 – 1999 рр.:

– приватизація проводилася у два етапи: перший – 1992 – 1995 рр., коли відбувалося часткове, «половинне» роздержавлення або через передачу державних підприємств у строкову і безстрокову оренду трудовим колективам с правом наступного викупу, або через акціонування; другий – 1996 – 1999 рр., коли почала переважати повноцінна приватизація, здійснювала шляхом продажу підприємств, закладів та установ за майнові приватизаційні сертифікати і за реальні гроші;

– фактично повноцінна приватизація в УР Крим розпочалася на 2 – 3 роки пізніше за інші регіони України, що призвело до значного відтоку майнових приватизаційних сертифікатів з тери-

торії автономії, а також до суттєвого ускладнення самого процесу приватизації;

– до 1996 р. на території автономної республіки були приватизовані переважаюча більшість діючих закладів роздрібної та оптової торгівлі, малих і середніх промислових і ремонтних підприємств та закладів;

– найбільш ефективні середні, а також неперспективні великі підприємства, котрі не мали статусу стратегічних загальноукраїнського та загальнокримського значення і до приватизації належали переважно до прямого відання всеукраїнських органів влади, були приватизовані переважно протягом 1996 – 1999 рр.;

– протягом усього досліджуваного періоду процес приватизації неодноразово штучно переривався під впливом переважно політичних і певною мірою криміногенних чинників;

– за межами процесів роздержавлення заходами приватизації залишилися такі галузі надання послуг населенню, як охорона здоров'я та освіта.

– приватизація практично не торкнулася банківської сфери. Промінвестбанк і банк «Україна» певною мірою успадкували на території Криму частину матеріальної бази спеціалізованих державних банків, створених в рамках банківської реформи М. Горбачова;

– економічні показники абсолютної більшості у тій чи іншій формі приватизованих підприємств не покращилися.

Дана стаття є лише однією з перших спроб конкретного дослідження процесів приватизації на території Кримської автономії та безпосередніх впливів цих процесів на розвиток народногосподарського комплексу регіону та України в цілому. Безумовно, подальше розширення джерельної бази через поступове відкриття доступу до нині закритих архівних матеріалів, публікацію мемуарів і листування державних і громадських діячів України і, особливо, Криму дозволить суттєво скорегувати теперішнє наукове розуміння складних і суперечливих процесів приватизації в автономній республіці та їх впливу на трансформації та розвиток її економічного життя.

Список використаних джерел

1. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр.287. – 311 арк.
2. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 344. – 318 арк.
3. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 345. – 223 арк.
4. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 410. – 222 арк.
5. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 412. – 177 арк.
6. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 413. – 28 арк.
7. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 468. – 182 арк.
8. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 469. – 229 арк.
9. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 590. – 275 арк.
10. ДААРК. – Ф. Р-4973. – Оп. 1. – Спр. 655. – 293 арк.
11. ДААРК. – Ф. Р-4993. – Оп. 1. – Спр. 158. – 227 арк.
12. ДААРК. – Ф. Р-4993. – Оп. 1. – Спр. 163. – 273 арк.
13. ДААРК. – Ф. Р-4993. – Оп. 1. – Спр 246. – 30 арк.
14. Бабенко Г.А. Промышленность Крыма: проблемы и пути решения. – Симферополь: Таврия, 2001. – 170 с.
15. Головко В. Українські фінансово-промислові групи в модернізаційних процесах 1991–2009 рр. / Відп. ред. С.В. Кульчицький; НАН України, Інститут історії України – К.: Інститут історії України, 2012. – 416 с.
16. Горбатов В.М. Управление приватизационными процесами в Крыму: Дис. канд. экон. наук: 08.06.02. /Крымск. гос. аграрный ун-т. – Симферополь, 1998. – 167 с.
17. Дорогунцов С.І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України / С.І. Дорогунцов, Л.Г. Чернюк, П.П. Борщевський та ін. – К.: Нічлава, 2002. – 690 с.
18. Економіка України за 1991 – 2009 роки / [Близнюк В.В. та ін.; за загал. ред. акад. НАН України В.М. Геця та ін.]; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К.: Держкомстат України, 2010. – 112 с.
19. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Гєєць та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран та ін.]. НАН України; Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 608 с.
20. Народное хозяйство Крыма: Стат. ежегодник / Мінстат Украины; Государственный комитет по статистике Автономной Республики Крым. – Симферополь, 1996. – 248 с.
21. О ходе выполнения мероприятий по стабилизации социально-экономической ситуации в Крыму за 1992 – 1996 годы / Государствен. комитет по статистике Автономной Республики Крым. – Симферополь, 1997. – 55 с.
22. О ходе рыночных преобразований экономики Автономной Республики Крым в 1996 году (статист. бюллетень). – Симферополь, 1997. – 86 с.
23. Продуктивні сили економічних районів України / Б.М. Данилишин (ред.); Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.: Нічлава, 2000. – 517 с.
24. Реутов В.Е. Состояние и перспективы приватизации в агропромышленном комплексе Крыма: Дис. канд. экон. наук: 08.06.02. / Крымский гос. аграрный ун-т. – Симферополь, 1998. – 152 с.
25. Статистичний щорічник України за 2000 рік: Довідкове видання / М-во статистики України. – К.: Техніка, 2001. – 598 с.
26. Україна за роки незалежності: 1991 – 1998 / Є.М. Григоренко, Л.Мусіна. О. Бондар та ін..; В.М. Литвин, П.І. Гайдуцький (наук. ред.). – 2 вид., перероб., доп. та розшир. – К.: Норт-Прінт, 1999. – 280 с.
27. Українська приватизація у цифрах (1991 – 2001): У 2-х ч./ О.М. Бондар (авт.-уклад.). – К.: Принт-Прес, 2002. – Ч. 2. – К., 2002. – 516 с.
28. Хлевной В.А. Механизмы активизации развития предпринимательства под влиянием малой приватизации (на примере малых предприятий Крыма): Дис. канд. экон. наук: 08.06.02. /Крымск. гос. аграрный ун-т. – Симферополь, 2001. – 204 с.

* * *

УДК 94(477)»1941/1942»

Дмитро Палкін, аспірант кафедри історії для гуманітарних факультетів, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна, м. Київ

Рух Опору в Україні на першому етапі війни (1941–1942рр.): сучасна українська історіографія

В історіографічному аспекті розглядається участь та роль місцевого населення у розгортання радянського Руху Опору в Україні на першому етапі Великої Вітчизняної війни (1941 – початок 1942 рр.). Також приділяється значна увага висвітленню у наукових історичних дослідженнях спроб підготовки радянським керівництвом партизанських загонів та співвідносин партизанів з місцевим населенням.

Ключові слова: сучасна історіографія, наукові дослідження, місцеве населення, радянський Рух Опору, перший етап Великої Вітчизняної війни (1941 – початок 1942 рр.) радянське керівництво, партизанські загони.

Дмитрий Палкин. Движение Сопротивления в Украине на первом этапе войны (1941–1942 гг.): современная украинская историография

В историографическом аспекте рассматриваются участие и роль местного населения Украины в процессе организации советского Движения Сопротивления в Украине на первом этапе Великой Отечественной войны (1941 – начало 1942 гг.). Так же уделяется значительное внимание такой проблеме, как подготовка советским руководством партизанских отрядов и взаимоотношений партизан с местным населением.

Ключевые слова: *современная историография, местное население, советское Движения Сопротивления, первый этап Великой Отечественной войны (1941 – начало 1942 гг.), советское руководство, партизанские отряды.*

Dmytro Palkin. The Resistance in Ukraine during the first station of the war (1941–1942): modern Ukrainian histography

In the article, relying on the wide range of modern monographic sources, the light, is shed on the establishment, growing, activity a partaking and role of radical population in the development of Soviet Resistance (1941–1942) in Ukraine, partisans movement including, in analyzed. The author draw attention to the role of Soviet government in the organization of partisans consolations and relations partisans relations with local population.

Keywords: *modern monographic sources, a radical population, a Soviet Resistance, a Soviet government, partisans consolations, local population.*

Висвітлення у історичних та публіцистичних працях подій Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років і у наш час залишається актуальним для більшості суспільства, а особливо для істориків–науковців. Саме ця тема викликає найбільший інтерес у багатьох людей та породжує багато полеміки і суперечок.

Однією з центральних тем сучасної української історіографії до сьогодні залишаються різні питання радянського Руху Опору під час Великої Вітчизняної війни. Цікавість істориків саме до вивчення цієї теми є досить обґрунтованою, оскільки до сьогодні в працях сучасних істориків ми можемо виявити низку не досліджених, малодосліджених, а часто і не вірно визначених аспектів організації, розвитку та діяльності представників радянського Руху Опору в Україні.

Складовою підтемою радянського руху Опору є питання спротиву нацистським окупантам місцевого населення в Україні, наявність якого становить особливу проблему в сучасній історичній науці. Найбільше наукових дискусій виникає саме в дослідженні опору місцевого населення в Україні, оскільки на українських землях він мав свої особливості серед українського населення (наприклад, ментальні особливості певної частини українців, яка не була приязною до радянської влади в силу певних особистих причин та обставин, відповідно саботувала раніше будь–які її накази, та як наслідок, могла сприяти та прислужувати окупаційній владі; також можна виділити ту частину українського населення,